

Voiko tulevaisuuskin olla valoisa?

Johan Norberg: *Progress: Ten Reasons to Look Forward to the Future*. Oneworld 2016.

Ruotsalainen lääkäri Hans Rosling (1948–2017) oli maailman halutuimpia luennoitsijoita. Youtubesa hän on sitä edelleen. Roslingin havainnolliset ja tulevaisuusoskoja luovat esitykset kertovat muun muassa köyhyyden vähenemisestä ja pesukoneiden yleistymisestä. Kirjallisella puolella vastaavaa ruotsalaista optimismia edustaa Johan Norbergin teos *Progress: Ten Reasons to Look Forward to the Future* eli ”Edistys: Kymmenen syytä odottaa innolla tulevaisuutta”. Norberg luettelee kustakin kymmenestä seikasta – muun muassa nälästä, elinajanodotteesta, lukutaidosta ja tasa-arvosta – hengästyttävän määrän historiallisia faktoja siitä, miten ihmisten olosuhteet ovat vähitellen parantuneet. Jopa syöpäkuolleisuus on paikoin saatu laskuun. Jotkin mitarit ovat erityisen ilahduttavia, esimerkiksi 1970-luvulla puolet kehitysmaiden aikuisista oli lukutaidottomia, nykyään enää alle viidennes.

Vanhan sanonnan mukaan varjot kuitenkin ovat synkimmät sielä, missä aurinko paistaa kirkkaimmin. Onko teoksen positiivinen sanoma perusteltu? Voiko kaikki olla jatkossakin niin hyvin kuin länsinaapurimme kertovat? Poliittisesti suuntautuneita kiinnostanee myös, voivatko vapaat markkinat ja talouskasvu vähentää niin paljon köyhyyttä kuin taloustieteilijä

Norberg ajattelee.

Aloitetaan lapsikuolleisuudesta ja elinajanodotteesta. Norbergin mukaan mitä vauraampi valtio on, sitä terveempi se on. Keskitulojen vaihtelu selittää tilastollisesti yli 70 prosenttia imeväis- ja lapsikuolleisuudesta. Tästä huolimatta valtion tuoreet talouskasvulukemat eivät näytä olevan yhteydessä väestön terveyteen. Norberg kirjoittaa:

...korrelaatio valtion terveysindikaattoreiden ja sen talouskasvun välillä on heikompi kuin korrelaatio valtion terveysindikaattoreiden ja globaalin kasvun välillä. Tänä globaalina aikana tärkein seikka valtion menestyksen takana on muiden valtioiden menestys.

Norberg käyttää esimerkkinä Haitia. Se on yksi harvoja maita, joka on nyt köyhempi kuin 1950-luvulla, mutta joka on silti merkittävästi pienentänyt imeväiskuolleisuutta. Haitilla on itse asiassa matalampi imeväiskuolleisuus kuin planeetan rikkaimmilla mailla oli vuonna 1900. Ihmiset siis elävät pidempään ja terveempinä kuin ennen (vaikka elintaso on tuonutkin uusia tauteja). Edistystä tällä rintamalla ei käy kiistäminen.

Entä väkivalta? Sen laskuun ihmisten on jostakin syystä vaikea uskoa. On kuitenkin oikeastaan vain yksi väkivallan muoto, joka on 2000-luvulle tultaessa lisääntynyt: uskonnon nimissä tehty terrorismi. Terrorismissakaan emme Norbergin mukaan silti ole 1970-luvun lukemissa, jolloin separatistiset ja kommunistiset ryhmittymät olivat aktiivisia. Tilanne on tosin tainnut parin viime vuoden aikana muuttua. Uhrimäärän perässä on nykyään vaikea pysyä. Niin tai näin, terrorismin yksi vaara on siinä, että se saattaa saada uhrin ylireagoimaan. Siksi kansalaisyhteiskuntaa saatetaan purkaa ja ryhmää saatetaan syyttää yksilöiden teoista. Tämä taas saattaa kiihdyttää konflikteja, jolloin terroristin puolestaan on helpompi löytää kumppaneita taistelua jatkamaan.

Väkivallan väheneminen on

joka tapauksessa selkeä ja monien väkivallantyyppien suhteen jopa vuosisatoja jatkunut trendi. Osa väkivallantyypeistä on myös kutakuinkin kadonnut, esimerkiksi myrkytysmurhat. Norberg selittää ilmiötä seuraavasti:

Lisääntynyt vauraus sekä terveys ja pienemmät perheet näyttävät saaneen meidät arvostamaan elämää enemmän, ja tämä on lisännyt humanitääristä asennetta ja voimakkaampaa kiinnostusta rauhaan. Kaupankäynti ja liiketoiminta ovat saaneet valtiot kiinnostumaan molempia osapuolia hyödyttävästä vaihdosta nollasummapelin sijasta.

Asiantuntijat ovat eri mieltä, onko lisääntyneessä rauhanomaisuudessa kyse siitä, että demokraatit eivät sodi vai siitä, että kapitalismi ei tuota niin vahvaa intressiä sotia. Luultavasti kyse on edustuksellisen hallinnon ja vapaan kaupan yhdistelmästä: äänestäjät harvoin haluavat sotaa ja myyjän intressi on varakas asiakas.

Ruonan suhteen kehitystä voidaan pitää inhimillisesti katsoen merkittävimpinä. Nälkä on monin paikoin kokonaan kadonnut. Esimerkiksi Vietnamin aliravittujen määrä väheni lyhyessä ajassa 20 miljoonalla ihmisellä. Norberg selittää muutosta muun muassa vapaalla kaupalla, omistusoikeuksien lisäämisellä ja maataloustuotantoon liittyvien verojen pienentämisellä. Afrikka laahaa kuitenkin kaukana perässä. Prosentuaalisesti nälkäänäkevien määrä väheni Saharan eteläpuolella välillä 1990–2014, mutta väestönkasvusta johtuen aliravittujen määrä kasvoi yli 40 miljoonalla. Taloustieteilijä Ha-Joon Changin mukaan suuri osa Afrikan huonosta tilanteesta selittyy sillä, että maita on pakotettu liian nopeasti liian vapaaseen kauppaan. Valtaosa nykyisistä hyvinvointivaltioista sen sijaan on aikoinaan ylläpitänyt vahvaa protektionismia, jossa teollisuustuotantoa voimistettiin valtion tuilla. Ja maataloutta tuetaan vahvasti edelleen. Ko-

konaisuutena nälkäisten määrä on joka tapauksessa vähentynyt. Afrikassakin on maita, jotka ovat siinä onnistuneet: Kamerun ja Angola vähensivät aliravittujen määrää yli 50 prosentilla.

Tammikuussa 2017 Norberg arvosteli Twitterissä Oxfam-raporttia, jonka mukaan rikkaimman kahdeksan ihmisen varallisuus vastaa puolen maapallon väestön omaisuutta. Hän kirjoitti: "Entä sitten? Tyttäreni, jolla on 10 dollaria, on rikkaampi kuin 2 miljardia ihmistä. Joten ongelma on köyhyys, ei eriarvoisuus." Kommentti herätti suuren määrän sekä arvostelua että puolustuksia. Norberg kieltäytyi ajattelee köyhyiden vähentämisestä melko suoraviivaisesti. Hänen mielestään tarvitaan vain talouskasvua. Olipa tämä riittävä tai ei, Norberg nojaa tutkimuksiin, toisin kuin monet hänen kritisoijansa. Näin Norberg:

Näyttää, että paras tapa, miten talouskasvu saadaan hyödyttämään köyhiä, on pitää sitä korkealla tasolla. Eräs 118 maata ja yli 40 vuotta kattava tutkimus osoittaa, että yhteiskunnan köyhimpien tulojen kasvu seuraa lähes yksinomaan kyseisen maan keskimääräistä kasvua, eikä siis muutoksia tulojen jakautumisessa. 77 prosenttia kansallisesta tulojen kasvun vaihtelusta köyhimmällä 40 prosentilla johtuu keskitulojen kasvusta, ja 66 prosenttia tulojen vaihtelusta köyhimmällä viidenneksellä. Luodun vaurauden määrällä siis on suurempi merkitys kuin sen jakautumisella.

Norberg ei kuitenkaan tällä tarkoita sitä usein ja syystä kritisoitua teoriaa, että kasvun myötä köyhien suihin alkaa pudota riittävästi rikkaiden murusia. Sen sijaan Norbergin mukaan köyhät käyttävät kasvun tuomia uusia mahdollisuuksia osallistua nykyaikaiseen tuotantoon ja kaupankäyntiin. He siis tekisivät itsensä rikkaammiksi sen sijaan, että he odottaisivat jonkun muun tekevän sen heidän puolestaan.

Kuten todettua, Afrikka on huonossa jamassa. Vuosien 1981 ja

2000 välillä Itä-Aasian talouden koko tuplaantui, mutta Afrikan ei kasvanut lainkaan. Edelleen 26 maassa yli 40 prosenttia väestöstä elää äärimmäisessä köyhyydessä. Haitia ja Bangladeshia lukuun ottamatta ne kaikki ovat Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Valittavasti Norberg ei ota kantaa Changin ajatuksiin siitä, että pääsyy Afrikan köyhyyteen on vapaakauppaan siirtyminen liian aikaisessa kehitysvaiheessa.

Norberg käsittelee myös seikkoja, joissa edistymisen on ollut huomattavan hidasta, ainakin tietyissä maailmankolkissa. Naisilla on äänioikeus noin 190 valtiossa, mutta esimerkiksi raiskaus avioliitossa on edelleen synkissä luvuissa. Se on kielletty 18 prosentissa latinalaisen Amerikan maita, 19 prosentissa Aasiaa, vajaassa 13 prosentissa Afrikkaa eikä yhdessäkään arabivaltiossa. Egyptissä, Irakissa, Jordaniassa ja Marokossa 80–90 prosenttia väestöstä on samaa tai enimmäkseen samaa mieltä väitteestä, että "vaimon täytyy aina totella miestään". Monissa länsimaissa tilanne on päinvastainen: miehet ajattelevat kysymyksestä "feministisemmin" kuin naiset 1970-luvulla.

Myös vapaudet jakautuvat maailmassa epätasaisesti. Esimerkiksi egyptiläisistä 88 prosenttia suosii kuolemanrangistusta islamuskosta luopuneille ja 60 prosenttia afgaaneista ajattelee, että sukulaiset ovat oikeutettuja tappamaan esiaviollista seksiä tai uskottomuutta harjoittaneen naisen. Näissä asioissa optimismin on syyt lähinnä länsimaissa, vaikka mikään ei tietysti takaa, että trendi jatkuu yhtä myönteisenä.

Sananvapaus on Norbergin mukaan parantunut 1700-luvul-

1 Kehitysmaita ei ole kovin tarkkaa tietoa saatavilla, etenkin bruttokansantuotteen suhteen. Kyseinen lukema syntyy usein kansallisten tilastolaitosten, keskuspankkien, valtiovarainministeriöiden ja ulkomaisten avustajien välisistä neuvotteluista, joissa varsinaiset mittaukset ovat usein taka-alalla (Jerven 2013).

ta alkaen, aina meidän päiviimme saakka. Tämä johtuu sekä teknologisesta kehityksestä että ennen kaikkea valistuksesta ja demokradiasta. Sananvapaus, aivan kuten edellä mainittu sukupuoli-nen tasa-arvo, ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys. Viimeisen vajaan kymmenen vuoden aikana sananvapaustilanne on osoittanut selkeitä heikentymisen merkkejä. Tällä en tarkoita ainoastaan Venäjän tai Turkin koventunutta ilmapiriä, enkä edes arabimaita, vaan nimenomaan länsimaita. Esimerkiksi vihapuhetta ja rasis-tisia mielenilmauksia suunnitellaan kielletäväksi ympäri Euroop-paa. Tämä on takaperoista, sillä nimenomaan monikulttuurises-sa ympäristössä oikeus ilmaista itseään vapaasti on perustel-tua pitää mahdollisimman laajana. Siten voidaan parhaiten taistella järjettömiä ääriilikeitä vastaan. Tarkoituksiperät rasismin rankai-semisesta ovat toki sinänsä kan-natettavia, mutta niihin pyritään väärällä tavalla, vapauksia rajoit-tamalla, kun pitäisi pyrkiä päin-vastaiseen, vapauksien ja su-vaitsevaisuuden lisäämiseen. Paradoksaalisesti sananvapautta ollaan uhraamassa kulttuurin mo-nimuotoisuuden nimissä.

Edellä mainitut hitaasta edis-tymisestä kertovat esimerkit – us-konnollinen väkivalta, sananvapa-us, tasa-arvo – eivät kuitenkaan ole syy pessimismiin. Valoisam-paan tulevaisuuteen kohdistu-vat epäilykseni johtuvat yksinker-taisemmasta seikasta: siitä, että kasvu ja hyvinvointi pitää jostakin repiä. Ja mistä muualtakaan ne tul-lisivat kuin ympäröivästä luonnos-ta ja luonnonvaroista. Mitä Nor-berg sanoo ympäristön tilasta? Luonnonvarojen riittävydestä? Joko löysimme helpon elämämme ja valoisan tulevaisuutemme ylle lankeavan varjon?

Ekokatastrofeja on ennustettu jo kauan. Toistaiseksi olemme kui-tenkin nähneet vain hitaasti eden-neitä ja suhteellisen pienen mit-takaavan tragedioita. Miksi näin on? Norberg näkee ympäristötie-

toisten kuluttajien roolin merkityk-sellisenä. Hän myös korostaa ympäristöystävällisemmän politiikan ja jätteenkäsittelyteknologian ke-hittymistä. Luonnollisesti tällä hän tarkoittaa vain kehittyneitä maita. Norberg kirjoittaa:

Samaan aikaan tilanne on surkea monissa köyhissä ja keskituloisissa maissa, ja se on edelleen huonone-massa, kun maatalous, teollisuus ja liikennemäärät kasvavat nopeasti. Epäterveellistä ilmaa hengittävien määrä on noussut yli 600 miljoonal-la vuodesta 2000, ollen kokonaisuudessaan noin 1,8 miljardia. Monet Intian, Pakistanin ja Bangladeshin kaupungit kärsivät saastumisesta, joka on kymmenen kertaa terveel-lisenä pidettyä pahempaa. Ilmassa olevien mikrohiukkasten pitoisuu-det ovat Kiinassa kuusi kertaa korkeammat kuin Ruotsissa, Britannias-sa tai Yhdysvalloissa.

Norbergin mukaan on tärkeä ymmärtää, että teollistuminen ja vaurauden lisääntyminen köy-hissä maissa ratkaisee akuutim-pia ja vaarallisempia ongelmia. Vastaavasti teollinen vallanku-mous lännessä lisäsi saastumis-ta, mutta ratkaisi köyhyyteen ja kuolleisuuteen liittyviä ongelmia. Köyhien ja rikkaiden maiden pul-mat ovat siis erilaisia. Pahimmat ympäristöongelmat köyhissä mais-sa johtuvat Norbergin mukaan teknologian ja varallisuuden puut-teesta. Miljardien ihmisten ruoka esimerkiksi lämmitetään sisätiloisa puuta, lantaa tai hiiltä poltta-malla joko avotulella tai yksinker-taisissa uuneissa. Erään arvion mukaan huono sisäilma tappaa ihmisen joka kymmenes sekun-ti. Optimismiin saattaa kuitenkin olla aihetta, sillä köyhät maat ovat Norbergin mukaan aloittaneet puhtaamman tuotannon aikaisem-massa kehitysvaiheessa kuin rik-kaat maat aikoinaan. Tämä johtuu luultavasti siitä, että köyhät maat ovat voineet oppia virheistämme ja että vihreämpää teknologiaa on ollut heti kaikkien käytössä.

Edellä oleva on kuitenkin

lähinnä paikallista ympäristönsuo-jelua. Kyse ei siis ole koko luon-nontaloutta uhkaavista seikoista. Mitä nämä ihmiskuntaa uhkaavat kysymykset ovat? On arvioitu, että 10 000 vuotta sitten, kun maanvil-jelyä alettiin harjoittaa laajamittai-semmin, ihmisten ja hänen koti- ja lemmikkieläintensä massa oli vain 0,1 prosenttia maalla elävien sel-käränkaisten biomassasta. Mikä on lukema nykyään? Arviolta jopa 98 prosenttia. Tällä karjatalouden ylivalalla ja siihen liittyvillä kasvi-huonekaasuilla täytyy olla valtava merkitys ilmastolle.

Mikäli ilmaston lämpeneminen jatkuu, seurauksena on luultavasti enemmän tulvia, tauteja, kuivuuttu ja hurrikaaneja. Näistäkin eniten kärsisivät todennäköisesti köyhät maat. Ongelma on se, että köyhät maat painivat edelleen vaikkapa puhtaan veden puutteen kanssa. Siksi Norberg pelkää, että maailman nykyväestöltä tullaan ilmas-tonmuutoksen nimissä vaatineeksi liikaa. Nykyköyhien elämää saate-taan siis vaikeuttaa kohtuuttomas-ti sen takia, että haluamme suo-jella tulevaisuuden rikkaita. Toisin sanoen hänen mukaansa ihmisten ei ole oikein kärsiä toimenpiteis-tä ilmastomuutoksen ehkäise-miseksi. Norberg vertaa tätä siihen, että potilasta ei tule tappaa taudin pysäyttämiseksi. Tässä ongelmal-lisia ovat hiilidioksidipäästöt. Aina-kin toistaiseksi päästöjen määrää on kyetty laskemaan vasta, kun valtiosta on tullut erittäin varakas. Helppoja ratkaisuja ei siis ole nä-kyvillä. Rikkaat maat ovat ratkais-see osan ympäristöongelmistaan, mutta ilmaston lämpenemistä ne tuskin yksin saavat aisoihin.

Toisaalta Norberg toteaa, että ilmaston lämpeneminen vaatii jo nyt, teimmepä mitä tahansa, ny-kyistä enemmän vaurautta ja tek-nologiaa. Hän asettaa vastakkain ihmisen aiheuttaman ilmaston-muutoksen ja joukon muita ris-kejä, joihin pitää myös varautua, kuten tsunamit, pandemiat, tuli-vuoret, meteoriitit ja luonnollisen ilmastomuutoksen. Norbergin mukaan ihmiskunnan ei kann-

ta suojausta ainoastaan yhdeltä riskiltä. Se kun tekisi meidät haavoittuvammiksi muille ongelmille. Luonnonkatastrofeja koskeva tuore tutkimus esimerkiksi esittää, että maanjäristykset ovat uhka jopa joka kolmannelle maapallon asukkaalle ja että troopiset pyörremyrskyt ovat uhka 1,6 miljardille ihmiselle 89 maassa. Jälkimmäinen lukema on kasvanut miljardilla vuodesta 1975 (Pesaresi ym. 2017). Ongelma on, että meillä on vain joukko vaihtelevia arvioita siitä, miten paljon mihinkin uhkaan on varauduttava – puhumattakaan poliittisen tahdon vaihtelusta. Tarkimmatkaan riskiarviot eivät kerro, miten uhkiin kannattaa varautua.

Ilmasto liittyy olennaisesti aliravitsemukseen. Maailman ruoantuotannosta jo 40 prosenttia tulee alueilta, joissa harjoitetaan keino-tekoista kastelua. Merien kalakan- noista taas jopa 89 prosenttia on joko ylikalastuksen kohteena tai kapasiteetin ylärajoilla. Tosin kalanviljely – niin kutsuttu sininen vallankumous – saattaa kiertää kalakantojen katoamisen ongelman. Kalanviljely tuottaakin jo noin puolet ihmisten käyttämästä kalaravinnosta. Toistaiseksi on kuitenkin mahdotonta sanoa, kuinka paljon kalanviljelyä on mahdollista lisätä ja mitä kalaviljelyn mahdollinen lisääntyminen tulee laadullisesti tai ruoan hinnan suhteen tarkoittamaan. Viljelykalat eivät kaikkialla esimerkiksi ole ravitsemuksellisesti luonnonkalojen veroisia ravintolähteitä.

Norbergin pääviesti on, että uhkista huolimatta meidän tulee muistaa, ettemme koskaan ole olleet näin kyvykkäitä ratkaisemaan ongelmiamme:

Meidän on vaikea edes kuvitella, miten rajoittunut keskivertoihmisen maailmankuva parisataa vuotta sitten oli. Ei siksi, että he olivat tyhmiä tai vähemmän kiinnostuneita tai että heillä oli vähemmän inhimillisiä kykyjä, vaan siksi, että heiltä puuttuivat keinot. He olivat lukutaidottomia eikä heillä ollut pääsyä koulutukseen tai lennättimen,

radion tai internetin ääreen. Tärkein uutislähde tytölle 200 vuotta sitten oli se, mitä hän kirkossa kuuli, tai mitä hänen isänsä oli kuullut pubissa, ehkä ulkomaalaiselta vierailijalta. Hänen odotettiin elävän samalla tavalla kuin hänen äitinsä oli elänyt, samassa paikassa, ja mikään muu ei näyttänyt hänelle mahdolliselta.

Miksi emme ole Norbergin esittämistä faktoista huolimatta vakuuttuneita valoisasta tulevaisuudesta? Hän selittää vastahankaisuuttamme evoluutiolla:

Pelko ja huoli ovat eloonjäämiskeinoja. Metsästäjät ja keräilijät, jotka säilyivät hengissä äkillisistä myrskyistä ja saalistajista, olivat niitä, joilla oli taipumus tarkastella horisonttia uusien uhkien varalta, pikemminkin kuin niitä, jotka olivat rentoja ja tyytyväisiä. Vaarallisina aikoina ylireagoiminen havaittuun uhkaan oli paljon pienempi kustannus kuin kustannus alireagoimisesta. Ne, jotka olivat huolestuneempia ja tyytymättömpiä, jäivät eloon ja antoivat geeninsä meille.

Psykologia todellakin tuntee ajatteluvivouksia, jotka saavat ihmiset luulemaan, että maailma makaa huonommin kuin se todellisuudessa makaa. Muistamme paremmin sen, että menetämme rahaa tai ystävämme tai jos saamme kritiikkiä, kuin sen, että voitamme rahaa tai saamme ystävän tai kiitosta. Ongelmista valittaminen toimii toisinaan myös signaalina muille siitä, että välität heistä ja heidän hyvinvoinnistaan. Lisäksi ihminen on taipuvainen nostalgiaan. Nuorempana koetut huolet ja murheet unohtuvat vanhemmiten ja elämä entisaikaan alkaa näyttäytyä helppona ja yksinkertaisena. Vanhoilla ihmisillä on myös usein enemmän velvollisuuksia, he saattavat olla pettyneitä tai kylästyneitä, ja lopulta mukaan tulee fyysisen kunnan ja terveyden heikentyminen. Vanhoissa hyvissä ajoissa saattaa siis olla osin kyse itsessä tapahtuvista muutoksista, jotka virheellisesti nähdään ajas-

sa tapahtuneina muutoksina. Yksisyys pessimismiin lienee myös se, että parantuneen tiedonvälityksen takia uhkat ovat enemmän esillä ja tulevat nopeammin tietoomme.

Olivatpa pessimismin syytkin olivat perusteettomia tahansa, vaarata joka tapauksessa todellisia: ilmaston lämpeneminen, terrorismi ja sen pelko, aseelliset khatkat ja sodat, talouskriisit. Vaikka netti on tuottanut listaan uudenlaisia ongelmia, se mahdollistaa myös nopeamman innovaatioiden leviämisen. Netti myös tarkoittaa suurempaa joukkoa ihmisiä pohtimassa ratkaisuja. Toistaiseksi yksimielisyys ulottuu lähinnä kahteen asiaan: tulevaisuus on aina epävarma ja koskaan ei ole ollut näin hyvä aika elää.

Kirjallisuus

Chang, Ha-Joon (2015): *23 tosiaasia kapitalismista*. Suom. Marja Ollila. Into. Helsinki.

Jerven, Morten (2013): *Poor Numbers: How We Are Misled by African Development Statistics and What to Do About It*. Cornell University Press. Ithaca.

Pesaresi, M., ym. (2017): *Atlas of the Human Planet: Global exposure to natural hazards*. JRC Science for Policy Report. European Commission. ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/atlas-human-planet-2017-global-exposure-natural-hazards

OSMO TAMMISALO

Kirjoittaja on tietokirjailija ja tiedetoimittaja.